

Војислав Мартинов
Музеј Војводине, Нови Сад

ПОЛИТИЧКЕ КАРИКАТУРЕ ДИМИТРИЈА АВРАМОВИЋА ИЗ 1848. ГОДИНЕ

Апстракт: У Музеју Војводине се, у збирци „Револуција 1848–49“, налази колекција од 12 антимађарских и антимађаронских, политичких карикатура које је нацртао ангажовани српски национално-романтичарски сликар Димитрије Аврамовић. Ови цртежи су били део политичке пропаганде развијане у Јужној Угарској са намером да се формира јединствени, српски национални фронт усмерен против новоустановљене револуционарне мађарске власти. Појединачна анализа илустрација, употпуњена са другим историјским изворима насталим током 1848. године, преноси нам информације о позицијама које је заузимала српска национална опција у првим револуционарним месецима на просторима Хабзбуршке монархије. Узевши у обзир чињеницу да су Аврамовићеве карикатуре биле познате Илији Гарашанину и кнезу Александру Карађорђевићу, те да су настале на територији Кнежевине Србије и да су растуране заједно са званичним листом Кнежевине – „Србским новинама“, оне се могу читати и као извор који сведочи о позицијама уставобранитеља спрам револуционарних дешавања у Угарској. Посматране у ширем контексту, карикатуре Димитрија Аврамовића су добра илустрација почетака нове, агресивније, масовно-политичке фазе национализма, која се на овим просторима манифестује 1848. године.

Кључне речи: карикатура, револуција 1848–1849, Димитрије Аврамовић, национализам, пропаганда, мађарони.

Откупом од Десанке Ковачевић из Новог Сада, Музеј Војводине је 1958. године дошао у посед многобројних предмета из заоставштине новосадског новинара и политичара Мише Димитријевића.¹ Међу овим предметима се налази и 12 литографисаних карикатура насталих 1848, које се данас чувају у збирци „Револуција 1848–49“.² Основано се претпоставља да је њихов аутор један од водећих српских сликара средине 19. века – Димитрије Аврамовић. Како би се поново растумачила заборављена значења карикатура, потребно је ближе истражити околности под којима су оне настале. Истраживање је показало да ови цртежи репрезентују вредан и визуелно атрактиван историјски извор о догађајима везаним за Српски народни покрет из 1848–49.

О КАРИКАТУРИ

Карикатуру (итал. „caricatura“ од „caricare“ – натоварити, претеривати) „Enciklopedija likovnih umetnosti“ дефинише као *намерно деформисање реалности наглашавањем неких одређених карактеристичних обележја особа, појава или догађаја, најчешће са намером да се њиховине утисак смешноћа; њихови форми може бити иројескна, а њихови интензији сатирична. Карикатура задржава делимичну сличност са објектом и дојучица ирекознавање, ња њезин комични ефекат настаје као резултат њихових*

*дволичности у њиховом односу односно њиховом реалној објекту са његовом приказом.*³ Циљ карикатура је истицање мана и слабости појединаца, друштвених група или појава, чиме се морално, политички и социјално усмерава друштво. Најопштија подела карикатуре је на портретну и ситуацијску карикатуру. Портретна карикатура усмерена је ка деформисању лица или тела одређене личности, како би се тим пренаглашавањем истакле особине или мане, чиме се постиже комичан ефекат. Ситуацијска карикатура заокупљена је заједничким карактеристикама групе, односно уже или шире скупине људи. Она приказује теме из живота и служи се сатиром друштвених односа.⁴ Ситуацијска карикатура се може поделити на карикатуру свакодневице, којој је циљ да забави читаоца, и на друштвено ангажовану карикатуру, чији је забавни карактер само средство за постизање циља.⁵ У ову групу спадају политичка, класна и, у новије време, еколошка карикатура.

Почеци карикатуре могли би се тражити у далекој прошлости. Елементи карикатура уочљиви су још на пећинским цртежима, у египатском сликарству, у уметности Грка и Римљана, па све до гротескних фигура у средњовековним рукописима и архитектонској декорацији.⁶ Ипак, прави почеци везују се за име Анибалеа Карачија (Annibale Caracci,

1560–1609) и његовог брата Агостина (Agostino Carracci, 1557–1602), који су били оснивачи ликовне академије у Болоњи, а портретне карикатуре које су израђивали служиле су им за забаву, као предак од стеча тадашњег канонизованог сликарства.⁷ Портретна карикатура је наставила да се развија током 17. и 18. века, и то у радовима Ђованија Лоренца Бернинија (Giovanni Lorenzo Bernini), Пјера Леонеа Геџија (Pier Leone Ghezzi) и Рејмона Лафажа (Raymond Lafage), али је и даље коришћена за забаву уског круга људи, углавном аристократије. Тада настају и необични радови Боша (Bosch) и Бројгела (Brueghel), који се могу узети за претече ситуацијске карикатуре.⁸ Политичка карикатура доживљава експанзију крајем 18. века – под утицајем европских дешавања након Француске револуције, када носиоци политичког живота постају шири народни слојеви. Овој врсти карикатуре нарочито су допринеле техничке иновације у штампарству. Почетком 19. века је откривен литографски поступак, који је цртачима омогућавао да раде директно на каменој плочи, уместо да се ослањају на вештину графичара, који су до тада њихове цртеже пребацивали на бакарне плоче (бакропис). Литографија је била једноставна, а погодна за штампање великог броја примерака, што је карикатури омогућило да постане масовна и актуелна.⁹ Самим тим, карикатура постаје pogodно средство за ширење политичке пропаганде. Почети политичке употребе цртежа на тлу Хабзбуршке монархије могу се пронаћи још у 18 веку, у радовима дворског сликара и графичара Јеронима Лешенкола (Hieronymus Löschenkohl). Његови бакрорези са негативним и подручљиво интонираним представама Турака, који су рађени у циљу припреме јавности за надолазећи аустро-турски рат, могу се узети за идејне узорне пропагандне карикатуре.¹⁰ У првој половини 19. века у Европи почињу да излазе хумористички часописи, који су обogaћени карикатурама. Најстарији такви часописи су француски „La Charicature“ (1830–1834) и „Le Charivari“ (1832–1842), енглески „Punch“ (од 1841) и немачки „Fliegende Blätter“ (од 1845), „Leuchtkugeln“ (од 1848) и „Kladderadatsch“ (од 1848).

За најстарију српску карикатуру сматра се портрет Ђорђа Ђелеша из 1824, коју је израдио Павле Ђурковић на захтев кнеза Милоша. Она је имала само један циљ, да пружи забаву на кнежевом двору.¹¹ Данас нам је позната још само једна политичка ка-

рикатура настала пре 1848. међу српско-хрватским становништвом. У питању је карикатура „Мађарон у колевци“ непознатог аутора, која је кружила по Хрватској и за коју се претпоставља да је настала око 1846. године. Иако стилски потпуно другачија (примењује се колаж, односно доцртава се животињско тело на реалистични Кошутов портрет), тематски је врло слична Аврамовићевим карикатурама. Главна мета ове карикатуре су Лајош Кошут и присталице његове политике мађаризације. Дакле, поред Ђурковићеве карикатуре, која спада у групу портретних карикатура, карикатуре Димитрија Аврамовића су, свакако, најстарије данас познате српске политичке карикатуре.

Иако су карикатуре непотписане, а њихов аутор је временом заборављен, питање ауторства је успешно разрешио М. Коларић, утврдивши сличност између стила ових цртежа и Аврамовићевих скица за осликавање Саборне цркве у Београду, као и илустрација за књигу „Описаније древности србских у Светој (Атонској) Гори“.¹² Коларић наводи још један извор као потврду Аврамовићевог ауторства над овим цртежима. Приликом отварања изложбе својих и Валтровићевих снимака старих српских задужбина, архитекта и археолог Драгутин Милутиновић је рекао да је Аврамовић морао да прекине свој рад на Светој Гори због покрета из 1848. и да је тада цртао „оне познате карикатуре, које су га стале доста неповољности и новчане штете“.¹³ Данас није познато какве су то „неповољности“ биле. Судећи по молбама писаним српској влади у којима је тражио да му се нађе посао од којег би могао да обезбеди сталне приходе, Аврамовић је након 1849. заиста запао у тешку финансијску ситуацију.¹⁴ Документ који није доспео до Коларића, а који уклања сваку сумњу о ауторству је писмо Аврамовића упућено српским властима у Београду од 13. 8. 1849. У том писму Аврамовић помиње литографије *коима је србски народ у Аустријском царству њодстрекан*...¹⁵ Чињеница да се ова бројна збирка карикатура налазила у поседу Мише Димитријевића такође указује на Аврамовића као аутора, пошто је познато да је он био Димитријевићев ујак.

ДИМИТРИЈЕ АВРАМОВИЋ – ЖИВОТ И ДЕЛО

Димитрије Аврамовић (Шајкаш, 1815 – Нови Сад, 1855) био је један од водећих српских класицистичких и романтичарских сликара 19. века, који је трагове свог рада оставио и у Кнежевини Србији, где је боравио и радио више година, и у Јужној Угарској, у којој се родио, одрастао и скончао. Поред сликарства, које му је било главни позив, бавио се књижевношћу и новинарством. Пошто је већ као млад показао склоности ка сликарству, отац га је послао код сликара Атанасија Николића на праксу. После завршене основне школе је уписао српску гимназију у Новом Саду, где је изучавао цртање и калиграфију.¹⁶ У гимназији је завршио четири године и потом наставио да се бави сликањем, учећи код новосадских сликара Матије Јовановића, Јована Иванчића и Италијана Алојза Кастање,¹⁷ штедећи новац како би могао да упише бечку сликарску академију. У Беч одлази 1836, где борави до 1841, уз повремене прекиде. Тамо долази у додир са делатношћу Фридриха Амерлинга (Friedrich von Amerling) и наза-ренским сликарима, који ће извршити кључни утицај на његово ликовно стваралаштво. У овом периоду се издржавао сликањем портрета и новцем којим га је стипендирао владика Стефан Станковић.¹⁸ По завршетку студија у Бечу, Аврамовић је већ израстао у сликара са добром репутацијом, што је резултирало и позивом кнеза Александра Карађорђевића, ради осликавања Саборне цркве у Београду. На том послу је Аврамовић радио од 1841. до 1845, а потом је осликао и иконостас за Карађорђеву цркву у Тополи (1846). Добивши новчану помоћ владе Србије, године 1847. обилази манастире на Светој Гори, затим Солун и Цариград, проучавајући српске старине. Све што је тамо видео је описивао и цртао, да би на крају своја искуства преточио у две књиге – „Описаније древности србских у Светој (Атонској) Гори“ (1847) и „Света Гора са стране вере, художества и повестнице“ (1848). Због политичких дешавања у Јужној Угарској и зачетка Српског народног покрета, у чијем је стварању и сам учествовао (о чему сведоче овде разматране карикатуре), Аврамовић прекида свој рад на истраживању српских старина и враћа се у Београд. Када је пожелео да настави своја истраживања, није наишао на разумевање владе Кнежевине Србије, која је почела финансирати неке

друге уметнике. Након што се 1851. оженио Милевом, ћерком Михајла Поп-Стевановића, Димитрије се 1852. вратио у Нови Сад, где се мање бавио сликарством, а више ангажовао у писању за часописе. У Новом Саду је боравио до смрти 1855.

Поред радова везаних за црквено сликарство, Аврамовић се истакао и сликањем портрета многих познатих личности – Симе Милутиновића Сарајлије, Вука Караџића, Јоакима Вујића и др., а посебно место у његовом опусу заузима класицистичка слика „Апотеоза Лукијана Мушицког“.¹⁹ Аврамовићев књижевни рад је, такође, био усмерен ка уметности и културно-просветном раду. Најпре се ангажује као преводилац, доносећи прве преводе Винкелманове „Историје уметности старог века“, а затим и превод Еленшлегерове драме „Коређа“. Године 1846. и 1847. издаје две свеске превода са немачког „Златна зрна за младе и старе обојег пола“. Након објављивања две књиге о Светој Гори, Аврамовић је писао чланке и критичке приказе у више часописа, у којима је износио своја уметничка схватања. Смрт га је онемогућила да заврши дело „Живописање славних живописаца србских“, о чему сведочи његов необјављени рукопис.

У приказу свестраног Аврамовићевог дела не може се оставити по страни његов рад на илустровању часописа, поготово што у тај опус спадају и карикатуре из 1848. Најстарији познати графички прилог који је Аврамовић урадио био је за први број „Новина Читалишта београдског“. Тај, несачувани цртеж представља најранију новинску илустрацију у Кнежевини Србији.²⁰ Након серије политичких карикатура из 1848, он наставља да се бави карикатуром и илустрацијом, сарађујући са листовима „Шумадинка“, „Подунавка“, „Шаливац“ и „Седмица“. Аврамовићево илустровање листова и часописа не треба да чуди, јер за 19. век није било необично то што су се академски сликари бавили карикатуром. Некима је то пружало додатни извор прихода, а другима, као италијанској браћи Карачи, отклон од укочених правила академског сликарства.²¹

ИСТОРИЈСКЕ ОКОЛНОСТИ

Целокупан стваралачки рад Димитрија Аврамовића неопходно је сместити у историјски контекст, како би се потпуније схватило и његово ангажовање на изради ових карикатура. Читав 19. век је обележен снажним утицајем различитих идеја рођених у

крилу новог, грађанског друштва. Водећа идеологија ове епохе, подстакнута успесима Француске револуције, али и дOMETИМА немачких интелектуалаца, била је национализам. Национализам је у својој раној фази био усмерен на формирање нација кроз јачање осећања припадништва путем потенцирања одређених вредности и традиција, као и конструисањем симбола групног идентитета (химне, заставе, грба...), и то све у циљу стварања национално заокружених држава. Процес формирања нација већина истраживача дели на неколико фаза (углавном три), од којих је прва фаза, тзв. културна – усмерена на културном интегрисању до тада слабо повезаних етничких група. У ту сврху се развија и национална уметност, чији су главни носиоци националне институције, организације и удружења, као и сами уметници одани националним идејама – националисти.²² Ови уметници су себе видели као родољубе, као део целине – нације, која трајно одређује њихово биће и утиче на њихово понашање. Свака делатност оваквог уметника прожета је жељом да се допринесе изградњи националне културе и остварењу националних идеала.²³ Димитрије Аврамовић је један од првих таквих јавних радника на пољу ликовног стваралаштва. Било да се бавио сликарством, проучавањем старина, књижевношћу или карикатурама, његов рад је увек био свесно национално усмерен.²⁴ Ангажовано-национални приступ уметности посебно је долазио до изражаја на оним територијама на којима су се сукобљавале различите националне пропаганде, нарочито у тренуцима међународних политичких сукоба. Управо такви су били догађаји у пролеће 1848, које је упамћено као „пролеће народа“.

Те године долази до коначног пуцања реакционарне покорице, коју су 1815. године водеће перјанице „стarih режима“ навукле преко читаве Европе, у нади да ће одржати вечити статус кво. Последице Револуције никада нису ишчилеле, већ су њене идеје тињале и шириле се међу младима на читавом континенту, попримајући различите нове облике – либерализам, национализам, социјализам. Све ове идеје обогаћене су и романтичарским сентиментом, својственим 19. веку, што је подизало тензију и спремност за изгарањем у борби у којој све више доминира ирационалност. Страсти су брзо експлодирале, најпре на Сицилији 9. јануара, а потом у Паризу 22. фебруара. После Париза, револуције су се шириле као пожар: 27. фебруара – у Бадену, Ман-

хајму, Карлсруеу, Виртенбергу; 2. марта – у Минхену; 6. па 13. марта – у Бечу; 15. марта – у Пешти ... Иако је изгледало као да су биле запаљене истом шибицом, ове револуције су биле разнолике по својим циљевима. Захтеви народа су се кретали од политичких и правних, преко класних до националних, а на неким просторима су се и преплитали. Оно што је заједничко за све балканске националне политичке програме који су се јавили 1848. године је чињеница да су носили наизглед противречне вредности – истовремено су били демократски, еманципаторски, револуционарни, али и експанзивни, агресивни и освајачки.²⁵ То се може видети на примеру мађарског племства, које је било главни покретач догађаја у Пешти и у чијим су се захтевима испреплетали националистички и либерални моменти. Ниже и средње племство захтевало је ново устројство Хабзбуршке монархије на националним принципима, желећи већу контролу над територијом историјске Угарске, док се један њен део, на челу са Кошутом, залагао за укидање кметства и привилегија, те за формирање уставне, парламентарне демократије.²⁶ Овај либерални, грађански концепт подразумевао је идеју према којој може да постоји само једна нација у једној држави, у овом случају мађарска, и под коју потпадају сви грађани настањени на њеној територији. Ти грађани су једнаки пред законом и не постоје никакви други колективитети (ни класни, ни етнички, ни верски) који би могли да буду изузети од општих правних норми. Такође, оваква држава може да има само један службени језик – мађарски, којим ће се омогућити ефикасно функционисање бирократског апарата. Кошутова виђења су почела да се остварују формирањем владе 17. марта, на челу са грофом Лајошем Баћањом. Дефиниција нације као правне категорије која се, изнад свега, залаже за заштиту и правну једнакост појединца – грађанина, убрзо је дошла у сукоб са другачијим виђењем нације – као културно-етничке заједнице, која се, првенствено, борила за заштиту колективних права. За етнички приступ се залагала већина осталих народа који су живели на територији Угарске. Ова два концепта била су дијаметрално супротна и могло се очекивати да ће доћи до неспоразума, јер су и једни и други имали право када су осећали угроженост. Мађарска влада је проценила да би прављење уступака „мађарским народностима“, како их је она звала, нарушило концепт

једнакости, а да би давање територијалне аутономије распарчало целовитост државе. Посматрајући питање нације из културно-етничког угла, припадници осталих народа су имали основа за забринутост када су сматрали да их кроз потенцирање мађарског језика нова мађарска држава жели асимиловати. Заиста, многи мађарски националисти су у језику видели моћно асимилативно средство, којим би временом и остале народности припојили мађарској нацији.²⁷ До неминовног судара ова два концепта убрзо је дошло у Пожуну, приликом сусрета српске новосадске делегације, предвођене младим племићем Ђорђем Стратимировићем, и министра финансија и главне личности мађарске револуције – Лајоша Кошута. На овом бурном састанку, на којем је Кошут одбио српске захтеве за културном аутономијом, дошло је до вербалног сукоба, односно Стратимировићеве претње колаборацијом са царем и Кошутове узвратне претње оружјем. Од тог тренутка се заоштравају национални односи; и Срби и Мађари почињу да консолидују своје редове, а Срби на Мајској скупштини у Сремским Карловцима први пут износе и захтеве за територијалном аутономијом. У таквој ситуацији – повећаних тензија, постају сувишни сви који замућују манихејску поделу на „наше“ и „њихове“ и тежи се што монолитнијем груписању утицањем на јавно мњење, како би се успешније припремило за, чинило се, неизбежне сукобе.

ПРОПАГАНДНА УЛОГА КАРИКАТУРА ДИМИТРИЈА АВРАМОВИЋА

Карикатуре Димитрија Аврамовића биле су део ширег деловања чији је циљ био да се консолидује српски народ у Јужној Угарској и усмери њихова акција. Било је потребно артикулисати различите спонтане облике бунта (социјалне, политичке, националне), који су се на овим просторима јавили под утицајем европских гитања, и начинити јединствен национални фронт са јасним захтевима и јасним непријатељем – Мађарима. У ту сврху су коришћена класична средства пропаганде – штампа, леци, прогласи, па и карикатуре.

Карикатуре Димитрија Аврамовића су, судећи по њиховом садржају, настале у априлу и мају 1848. Израђене су у Књажевској државној штампарији, а претпоставља се да их је литографисао Едуард Брауман.²⁸ Данас није познат њихов број, али их је, свакако, било више од дванаест, колико поседује Музеј

Војводине. Поредећи илустрације и текстове на овим карикатурама са писањем тадашњих београдских „Србских новина“ лако је уочити да се њихови садржаји подударају, односно да се ове карикатуре директно надовезују на одређене текстове у тим новинама. То значи да су „Србске новине“ и карикатуре представљале комплементарни пропагандни материјал. Карикатуре су имале улогу да истакну, визуелно испрате и дочарају поједине текстове, али су оне могле и самостално да функционишу, јер су теме којима се баве тада биле општепознате. Оне су растуране широм Јужне Угарске, заједно са плакатима и лецима, о чему сведочи и хапшење земунског трговца Петра Ароновића и његовог сина Константина у Великом Бечкерек у почетком маја 1848. Њих двојица су ухапшени због растурања антимађарских списа и карикатура, које су делили окупљеним сељанима на пијаци. Занимљиво је и то да је поводом њиховог хапшења реаговао генерал Храбровски. Посредујући у корист оптужених, он је писао грофу Чарнојевићу: *У слободној Енџлеској није нимало необична ствар да високе личности од угледа морају подносити такву увреду, ме мислим, да бисмо и ми, с обзиром на овдашњу слободу штампе и говора и слободу личности, моли такву увреду пропустити без строје кажњавања.*²⁹ Карикатуре је видео и Јаков Игњатовић у Сремским Карловцима уочи Мајског сабора: *Ту се виде Србијанци и још друји оружани људи, њева се „Устај, устај, Србине, устај на оружје“ ... Раздавали су и читали новине из Београда, које су у својим дописима ужасно устаљивале народ за Војводину. Показивали су још неки додатак од новина, ту су биле насликане ужасне слике, фигури, „изрод“, алегорична слика за оној који род свој издаје, ја онда неки Мађар са засуканим брковима, са девизом исцелешеном: „Немеш фокош“. Свуд, на све стране, ужасна ситуација против Мађара.*³⁰ Ове карикатуре и агитација „Србских новина“ нису изазивале нелагоду само код Игњатовића. Место за негодовање су противници заоштравања сукоба пронашли у „Србским народним новинама“ Теодора Павловића. Тако је, рецимо, реаговао П. Н., који је био бесан због увреда упућених „нашим врлим родољубцима“, а за карикатуре је рекао следеће: *Дајем вам, браћо Србијанци, на знање, да сам ја све те којекакве карикатуре, које сте ми послали, одмах салио и изгорио, које се надам да ће и сваки друји право и искрено мислити, разсудљиви Србин и браћо*

учиниш. ³¹ Треба рећи да су и Мађари користили карикатуре у оквиру своје пропаганде, али су те карикатуре биле усмерене првенствено против хрватског националног покрета, док засад није истражено да ли их је било и против Срба. ³² Данас је познато да је постојало неколико карикатура чија је главна мета био бан Јелачић, а један извештач из Пеште пише „Србским новинама“ о карикатурама на којима су 3. *Хрвати напала на 1. Мађара њак немоћу да га нагјачају.* ³³

АВРАМОВИЋЕВЕ КАРИКАТУРЕ ИЗ 1848. ГОДИНЕ – ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Већ летимичном анализом се могу уочити заједничке карактеристике свих Аврамовићевих карикатура о којима је реч. У питању су ситуацијске карикатуре политичког садржаја, пропраћене текстом. Текст је писан калиграфисаном ћирилицом; најчешће се налази испод илустрација, али се код две карикатуре налази и изнад цртежа. Текст је понекад уметнут у саму илустрацију, и то тако што „излази“ из уста појединих актера на слици, како би одређене реченице биле доведене у везу са оним ко их изговара. Овај метод ће се касније развити у популарне „облачиће“, типичне за стрип. Језик којим се служио Аврамовић у карикатурама био је агресиван и острашћен, односно није одударао од језика коришћеног у „Србским новинама“ у овом периоду. Мађар је представљан као „враг“, „изрод азијатски“, „дртина мађарска“, „измет светски“, а Сава Вуковић, Чарнојевић и други „мађарони“ су „изроди Српства“.

О уметничком аспекту карикатура већ је било речи, ³⁴ али би се, ипак, могло приметити да су цртежи рађени на брзину, што је заправо очекивано од политичке карикатуре као форме која увек тежи ка актуелности. Важно је нагласити да ликовни квалитет карикатуре није једини фактор за њено вредновање. Потребно је обратити пажњу и на однос цртежа и текста, инвентивност у приступу теми, као и на то колико успешно илустрација кореспондира са догађајима које карикира. ³⁵ Гледано у целини, сви ликови који се појављују на карикатурама би се, у основи, могли поделити на две групе: некарикиране и карикирани ликови. Некарикиране су оне фигуре које је аутор желео да прикаже у позитивном, или барем неутралном светлу. У ту групу спадају

најпре Срби, а затим и остали немађарски народи – Власи, Русини, Словаци, Италијани, те многобројне алегоријске персонификације – „Правда“, „Београдске новине“, „Србија“..., и, на крају, конкретне личности – цареви Фердинанд и Леополд, као и патријарх Чарнојевић. Прикази Срба и осталих народа на цртежима су генерички, не истичу се неким националним специфичностима (једино се распознају војници у царској униформи, а Италијани по специфичним шеширима); њихова лица имају благе црте, понекад и напаћен израз. Изузетак је карикатура на којој је приказан Србијанац у препознатљивој српској одећи, са фесом и јатаганом. Алегоријске представе су углавном реализоване у виду жене са пратећим атрибутима: „Правда“ држи вагу и мач; „Београдске новине“ представља жена са торзом сачињеним од исцепаног штоса новина; алегоријска персонификација „Србије“ је жена која носи царске инсигније – круну, хермелински плашт и скиптар, а крај њених ногу је штит са српским грбом. „Србију“ са ове карикатуре Н. Макуљевић истиче као добар пример иконографског решења алегоријске персонификације нације, по угледу на западноевропска решења („Германија“ код Немаца и „Мариана“ код Француза). ³⁶ Конкретне личности (и некарикиране и карикирани) приказане на цртежима не распознају се по сличности са стварним узором, већ се идентификација остварује помоћу текста испод цртежа или натписа који стоји уз саму личност.

Само ликови које је требало негативно представити су били карикирани. У ту сврху се примењује метод својствен свакој политичкој карикатури. Илустрација се користи као средство појачања контраста између „нас“ и „њих“, чиме се намеће осећај неупитне исправности „своје ствари“, која тиме постаје табуизирана. ³⁷ На тој другој страни су, у овом случају, били најпре Мађари, њихове присталице из српских редова, тзв. мађарони, и поједини припадници српског грађанства из Угарске, који су били против сукоба са Мађарима, иако нису подржавали мађарску владу. За приказивање Мађара Аврамовић је користио препознатљиве мађарске атрибуте, као што су дугачки бркови, народна ношња, шешири са широким ободом, чизме са мамузама, вреће за дуван и оцила за потпалу, специфичне мађарске луле и посебна мађарска секирица са дугачком дршком – „фокош“. Ефекат комичног аутор је постигао деформисањем, односно предимензионарањем ових

предмета до апсурда. Занимљиво је да су предмети народне материјалне културе били један од битних фактора у конструкцији националног визуелног идентитета: код Срба су то били фесови, опанци, ношња, а код Мађара чизме, шешири, секирице...³⁸ У карикатурама је тај национални визуелни идентитет злоупотребљен, односно изокренут тако што су елементи који су код мађарског националисте будили позитивне асоцијације стављени у негативан контекст. Поред хиперболисања, Аврамовић се служио и деформисањем лица, чиме се, поред комичног, често постиже и ефекат дехуманизованог фацијалног израза. Исти приступ коришћен је при приказивању српских присталица мађарске владе, као и код оних који су били за компромис. И они су имали деформисана лица, а на себи су носили барем неки од поменутих атрибута мађарства: увек су ту биле мамузе као обележје њиховог „мађаронства“. Тиме се јасно потцртавао став да у надолazeћем сукобу могу постојати само две стране: могао си бити или са мамузама или без њих; није остављен простор за компромис. Приметно је да на појединим карикатурама Мађари имају пренаглашено гломазне и обријане главе, чудно насађене уши и оклембешене бркове, што буди асоцијације на имагинарне монголско-степске варваре. Да овај утисак није случајан, потврђује учестало вређање Мађара на основу њиховог азијског порекла. То вређање је присутно у једној карикатури („Изроде азијатски“ – слика 12), али се много чешће среће у „Србским новинама“. Аргумент о неспојивости Мађара са вредностима западне европске цивилизације због њиховог турско-монголског порекла коришћен је обилато и у хрватској штампи тог доба.³⁹ Поред ових карикираних ликова, у нереалистичне (али и некарикиране) ликове спадају ђаво и демони, који се појављују на мањем броју илустрација и приказани су у препознатљивом маниру – са роговима, шпицастиим ушима и вилама.

КАРИКАТУРЕ КАО ОДРАЗ ЗБИВАЊА У ЈУЖНОЈ УГАРСКОЈ ТОКОМ 1848.

Када се анализира, садржај карикатура пружа драгоцен увид не само у погледе Димитрија Аврамовића према дешавањима и личностима у Јужној Угарској већ и у ставове београдских „Србских новина“, а посредно и уставобранитељске владе у Кнежевини Србији.

За најранију од ових карикатура може се сматрати она која је уперена против Јована Суботића (слика 1). То се јасно види по стилу којим су приказани Мађари на овом цртежу. Они су, иако нацртани са лулама, мамузама и шеширима, приказани реалистично, као да аутор још није осмислио начин на који би карикирао, или му карикирање још није ни била намера. Централно место на њој заузима карикирани Суботић, који, прекрштених руку, стоји на ушћу Саве и Дунава и виче Србији: *Устјај Србијо на враћа*. Србију симболише жена са царским инсигнијама и штитом са српским грбом, која седи на калемегданским зидинама. Она упире прстом на два минијатурна Мађара – једног испод Суботићевог предимензионираног носа, а другог на њему, који чупају и нападају Суботића. „Србија“ му поручује: *Ешто ти ја јод носом и на носу*. Ради идентификације, на Суботићу је написано: *Ј. Суботић јуначки ђевац*. Интригантно је то што је ова карикатура усмерена против Јована Суботића, већ тада угледну личност, која је много чинила за српски национални покрет у Угарској. Он се истакао и у револуционарним догађајима, и то у више наврата: као учесник српске скупштине у Пешти 17. марта, потом Мајске скупштине, Словенског конгреса у Прагу, да би касније учествовао и у раду Главног одбора Српског народног покрета.⁴⁰ Карикатура се пак директно односи на песму *Чујте се Србљи ја се одозовите*, коју је Суботић објавио 16. марта 1848, инспирисан и подстакнут дешавањима у Бечу 13. марта и у Пешти 15. марта. У овој песми егзалтирани Суботић позива Србе са обе стране Саве и Дунава, на оружани устанак како би се ослободио читав српски народ, и онај под Турцима и онај под Мађарима и Немцима. Свака од осам строфа се завршава ефектним стиховима:

На оружје браћо, ја на враћа!

Сви шек сложено, ја му нема шраћа!

Међутим, стихови који су били упућени Кнежевини Србији нису се свидели уредништву „Србских новина“. Ни влади уставобранитеља се није допадало подстицање народа на буну против Турака, јер, по њима, није био погодан тренутак за покретање великих, историјских, ослободилачких ратова, без сагледивих последица. Зато су уз „Србске новине“ од 3. априла 1848. дељени леци против песме Јована Суботића, уз које је, вероватно, растурана и поменута карикатура. Наслов летка је гласио: *За један „Лист“ Јована Суботића два листа овостирани*

Срба – НАРОДУ СЛАВЕНСКОМ с оне сѣране Саве и Дунава. На првом листу је у целости пренета песма Јована Суботића, а потом следи низ примедби, изнетих у четири параграфа. У примедбама се износи оправданост побуне угарских Срба против Мађара и подстиче се даљи сукоб са њима, али се, такође, врло оштро осуђује сваки покушај побуњивања Срба у Кнежевини. Тако се, на пример, поручује Суботићу: *Весели ђевче (Јоване Суботићу) куд си се занео с ђесмом твојом, тје ђозиваш и Србе с ове сѣране Саве и Дунава да скоче на оружје и да себи сѣворе домовину! Ни ђуди ни ђудила вади! Срби су с ове сѣране Саве давно сѣворили домовину. Они имају савршену унуѢрашњу независносѢ, имају народној Кнеза, народно ПравѢлсѢство, имају УсѢав, законе и уредбе у свом језику Ѣо својој вољи, и нико им на ѢуѢ несѢоји да све ово у веће савршенсѢство доводе ... Ако је дакле, као шѢо узвикујеш, сунце сређе синуло, а Ѣи као Ѣрави родољубац, не само ви-чи, неѢо и ради с оносѢраним Србима, браћом нашом, да сѣворе домовину једну и они сад или никад, и да се недају од Мађара ѢревариѢи...* Помоћу летака се може претпоставити да је и карикатура настала са истом намером – како би се отупио Суботићев покушај узбуњивања Срба из Кнежевине, а оштрина његовог бунта преусмерила са Турака на Мађаре.

Композицију скоро идентичну оној на којој је представљен Суботић има и карикатура на слици бр. 2. На цртежу је још једном приказано ушће Саве и Дунава са Калемегданом, само што се, у овом случају, на десној страни налази Мађар који јаше на свињи. Он је, за разлику од претходних Мађара, успешно карикиран – са предимензионираним чизмама, шеширом и мачем, а комичан ефекат појачава и свиња, која се пропиње попут коња. На другој обали, на Калемегдану, сада се налази Србијанац, препознатљив по српској ношњи. Он десном руком држи јатаган, који још није исукао, и поручује Мађару: *Де Ѣокушај узѢѢи БеоѢрад.* Испод карикатуре је текст који појашњава сцену: *Мађари Ѣоворише у својим новинама да ће узѢѢи БеоѢрад.* Ову вест пренеле су и „Србске новине“ у броју од 6. априла 1848. У питању је био цитат преузет из вроцлавских новина, у којем је речено да многи Срби и Бугари поздрављају мађарску револуцију и да желе да потпадну под мађарску круну. Новинар „Србских новина“ је, у коментару на вест, врло бурно негодовао поручујући Мађарима: *У Србији ниѢи има ниѢи може биѢи симѢаѢије за*

*Мађаре ... ИсѢи они који ѢрѢѢе Србију ѢреузѢѢи ваљда знају колико важи јуначка срѢска мишица, нарочѢѢо кад се за оѢѢечѢство бори...*⁴¹

Након обрачуна са Суботићем, „Србске новине“ улазе у сукоб са Теодором Павловићем,⁴² уредником пештанских „Србских народних новина“. Сукоб је узрокован различитим погледима на мартовска дешавања, која су ова два водећа српска листа заступала. Насупрот тежњама београдских новина, Павловић се залагао за сарадњу са Мађарима, поздрављајући грађанске реформе које је спроводила Кошпутова влада. Иако је начелно био конзервативан, Теодор Павловић је, такође, био захваћен мартовском еуфоријом која је владала међу пештанским Србима. Учествовао је у доношењу пештанских пунктација 18. марта („Жеље српског народа“), које су представљале први покушај угарских Срба да артикулишу конкретан политички програм у 1848.⁴³ Мартовски програм, који је био много блажи од каснијих захтева изнетих у Карловцима, подразумевао је висок степен аутономије за Србе у вези са културним, просветним и црквеним питањима, али је, као такав, изазвао подозрење мађарске националистичке јавности. Не желећи да продубљује даље сукобе, односно желећи да изглади неспоразуме, а вероватно се при том плашећи за сопствену безбедност, која у Пешти тих дана није била загарантована, Павловић је у априлу покушао да утиче на стишавање тензија. Он упућује читалаштво на сарадњу са мађарском владом, у нади да ће се тако пре изборити за српске привилегије. Са том намером је, вероватно, у својим новинама и прећутао кључни сукоб између Ђорђа Стратимировића и Лајоша Кошута. Поред тога, Павловић је, уз Јована Суботића и Јакова Игњатовића, припадао оној струји српских романтичара која се залагала за устанак Срба из Кнежевине против Турака. Стога му је београдска штампа поручивала: *Из Србије Врачу! ИзѢели се сам. Овако сваѢда ја мислим у себи, коликоѢод ѢуѢи у руке узмем доѢис онај из ПешѢе, у Павловићевим новинама којим се ми Ѣозивамо да усѢанемо сад на Турке. Ја не моју друѢачије мислиѢи каѢѢод ѢѢле-дам, шѢѢа се онде узима за основ Ѣозива. Позив је онај основан на сѢраданијама која ХрѢсѢѢјани ѢрѢѢе од Турака. Ја се уверавам да је доѢисаѢељу оном ѢознаѢо да ми у Србији никаква сада зла не ѢрѢѢмо од Турака; но да ми одавна уѢживамо слободу, и сва блаѢа народна...*⁴⁴

Залажући се за масовни јужнословенски устанак против Турака и формирање југословенске државе на рушевинама Отоманског царства, Павловић (који је истовремено био ватрени противник илирског антимађарског покрета) одлучио је да измени и назив својих новина – у складу са тим новим надањима, па су 25. марта почеле да излазе као „Свеобште југославенске и сербске народне новине“. Промена имена је, такође, наишла на негодовање код „Србских новина“, које су писале: *Како смо се ми овде обрадовали кад смо добили - Јуџославенске Новине! - јербо ми сад ојџи хоћемо, Боју хвала, да добијемо ново име у Унџарији. Досџа смо дуџо били Раци, Илири, Сервијани, и џреба већ једаред да се џоновомо. А и џако иде Ускрс. Да ноџе џоломимо сви џрчимо на оџедало, да видимо како нам леџо сџоји ово ново име: Јуџославени са лица, а Срби са наличја. Ко се неразумџе у џомодном кроју, мислио би да су џо две хаџине а нису; џомодари виде џај час да је џо једна хаџина од две целе ...*⁴⁵

Ни друге пештанске новине које је 1848. покренуо адвокат Константин Богдановић⁴⁶ нису наишле на добар пријем у „Србским новинама“. Богдановића су добро познавали у Београду, јер је за време власти кнеза Михајла био члан Државног савета и Друштва србске словесности. Као образовани представник грађанске класе, он је, у свом листу „Вестник“, пружао пуну подршку либералним реформама у Угарској. У првим данима револуције Богдановић је имао сличне ставове као Павловић, осим што се, за разлику од конзервативног Павловића, залагао за радикални грађански преображај и продубљивање револуције ширењем демократских права на све друштвене слојеве. Тек након пар месеци је, осетивши се несигурним у Пешти, одлучио да пређе у Нови Сад, а потом у Сремске Карловце, где је пришао Јосифу Рајачићу и карловачком Главном народном одбору. „Вестник“ је био негативно прихваћен у Београду и због тога што је Богдановић био присталица Михајла Обреновића, од чијег су могућег повратка страховали уставобранитељи. Занимљиво је да „Вестник“ и „Србске народне новине“ нису известили о драматичном сукобу Кошута и Стратимировића, не желећи да овај сукоб поприми шире димензије. Упадљиву самоцензуру запазиле су „Србске новине“: *За чудо је како новинари србски у Пешти, који се родољубљем својим џреузносе, џо роду своме не јавише! То ли је оно, џиџо „Браћа Мађари“*

*веле, да садашња њихова џибања не џичу се народносџи већ слободџе? Тако ли они врађају ону џубав коју ви џосџодо срб-новинари за њих Србима џриџо-ведатџе. Лиџо, лиџо, сад си долијала! Ваше србско родољубље сасџоји се у џомере да ви Србима мађарца свираџиџе џо новинама ваџим. Тако вала! „Мађарца“ свирајџиџе, на џо вам се наџаком џаџи даје. Тако џреба ...*⁴⁷

Праћењем ових и других текстова писаних у сличном тону током априла 1848. поуздано се могу датирати две карикатуре које су усмерене против Павловића и Богдановића. На карикатури бр. 3 је приказан Кошут како диригује секирицом (наџаком), а испред њега седе и свирају Павловић и Богдановић. Павловић свира двојницу (фрулу), на чијој једној цеви пише за Србе, а на другој за Јуџословене, док Богдановић дува у гајде, на чијој мешини пише *Весџиџник*. И Богдановић и Павловић су нацртани са дугачким брковима и мамузама. Испод цртежа је натпис: *Јуџославџенин Павловић и Србин Боџдановић свирају маџарца џо новинама*. Карикатура бр. 4 приказује Кошута како плеше, док му је читав торзо у бурету, а само му ноге и руке извирују. У рукама, које су приказане као зверске канџе, држи звонџе и секиру (наџак). На Кошутовом бурету, са леве и десне стране, стоје Богдановић и Павловић, који су приказани са мамузама, брковима и роговима. Обојиџа се једном руком држе за (исту) врећу са новџем, изнад које пише *Из родољубља*, а другом држе трубе у које дувају. Из Павловићеве „југословенске“ трубе излази текст *Браџиџку џубав Мађарима*, а из Богдановићеве, „Вестник“ трубе – *вџџиџи савџез с Мађарима*. Читав приказ посматра публика, која седе на трибинама. Испод илустраџије стоји текст: *Гледеџи народ Срџски џовори: ко има уши и роџове као ви неџа вас слуша*.

Данас нам је познато да су ове карикатуре доспеле до Павловића и да му, свакако, нису биле по вољи. Реагујући на један текст из 1849. објављен у немачким новинама из Загреба – „Agramer politische Zeitung“, и у „Вестнику“ (овај лист тада више није био у власништву Богдановића), у којем се тврди да је Павловић Кошутин човек, Павловић између осталог каже: *Да се на мене овако немилиџе наџада баш из Беоџрада, оџиџуд сам џоџрђен биџи најмање заслужџио, и џди сам мислио да ме браћа у смџџренију срџсџиџа с боље сџиране џознају, џомере се нисам наџао. Но настџало је било време џди је сваџи зван и*

незван, своје основано ил' неосновано мњеније на њазар носити њојрчао, време їди су јаја какоїаїи њочела, време їди не њада сваком на њаметї да у јавни лисїови њреба њисаїи о їредметїма само народу њолезнима, народном развїїку службеїма, а не само нек се њаїечатїа, ња куд њукло да њукло, време у ком їди је коїа давнаїїа њакосї и зависї заїушавала, сад је у осветї одануо и шїо брже у „Новина“ личне бљувачине њросуїи и свакоїа окаїаїи и оцрнїи њохїїио, не би л' њако он сам из мрачне незнаїностї на видїку као ревнаїељ, љубимац рода и заслужени родољуб засветїлїи моїао. Тим сам њуїем вїдео мноїе честїїе, їризнаїе и заслужне људе њодозреване, укораване, обешчашїене и недосїїојно у народу увреїене, ња сам мислио да и ја їраво немам од ње редње времена недодїрнуїа осїаїи; мислио сам мњенија су слободна, како кїїо зна, онако и їоворїи, бољи и њаметїнији, искуснији и разборїїији боље ће судїиїи знаїи, а и свако дело моје и свачїе изїиїи ће на видїло, ња сам и ја бољої їресуди о моїм њосїїуїцима їуно уверен био и заїїо сам све карикаїуре, све у ови „Новина“ њоїрге и незаслужене увреде їрезрео и без одївора и оїроверженија осїавїо...⁴⁸

Тамишки жупан и мађарски племић Сава Вуковић⁴⁹ први је уочио погубан утицај који је београдска штампа вршила на Србе у Угарској, заоштравајући односе са Мађарима, који су и сами били напострепшени на сваки дисонантни тон, супротстављен идејама њиховог националног препорода. Желећи да заустави ширење националистичке пропаганде, он је још почетком априла забранио растурање и читање „Србских новина“. О томе извештава један острашћени дописник из Темишвара – управо у овим новинама: *Онај несреїни син, она їроклетїа невера и изметї рода србскоїа, Сава Вуковић, свакојаке нам сметїње на їуїї сїавља. Ми смо до сада новине ваше јавно на саборима чїїали; али она њоїан, која сад у вармеїи сву власї у рукама има, средсївом овдаїїих варошких Мађараца, који су у власїи, изради, ње се изда њолицажна заїовесї, да се ваше Беоїрадске новине не сме јавно чїїаїи, но нїїе на јавном месїу ни држаїи несмеју ... И шїа више, оваї њоїурица веї се и с њоїїиом доїоворио, ње нам њоїїа новине ваше и не издаје, но їредаје их њему їод секвесїар...*⁵⁰

Уочљиво је и то да је карикатура бр. 5 директно повезана са цитираним текстом. На њој је приказан

Сава Вуковић, карикиран, деформисан, у дубоким мађарским чизмама, како задржава девојку која је персонификација „Србских новина“ (на њој и пише *Беоїрадске новине блаїовеснице Србима*), док је главу окренуо ка младом, окованом Србину, упирући на њега мач и говорећи: *Нећеш их чїїаїи док је мене и мађарскоїа боїа*. Истовремено, карикирани Мађар (поштар) иза младе девојке замахује нацаком на њу, поручујући: *Сасвим ћу их уїтаманиїи*. Србин покушава да се руком заклони од Вуковићевог мача и запомаже: *Чујеш Правдо, видїїе ли Срби?* Испод карикатуре је текст: *Познаїи изрод и мађарац Сава Вуковић задржава Беоїрадске Новине које се їреко Темишварске њоїїе Србима шїљу*. На карикатури се јавља занимљив израз „мађарски бог“, који помиње Вуковић. На ког се то бога овде мисли појашњава други текст из истог броја „Србских новина“, у којем се ова синтагма појављује у тексту о мађарским калвинистима: *Они су до ње будалаїїиїне доїшли, да закон свої зову законом мађарским, а не хришћанским и самоїа Боїа зову мађарским Боїом. Ја сам моїм ушима слушао у једном калвинском селу игуїи у Пеїїу, їде су се два Мађара сваїали, и Мађар један њобожје учен Калвин їсује Мађару њаїисїи и шареної Боїа шїїо је црква у њаїисїа изшарана ...*⁵¹

Пошто се током априла ситуација на југу Угарске погоршавала из дана у дан, класни, национални, спонтани и организовани сукоби су избијали свакодневно. Мађарска влада је грофа Петра Чарнојевића именовала за комесара Тамишке жупаније, давши му пуна овлашћења, како би завео ред. Влада се, такође, надала да ће се Срби примирити када неког из својих редова буду видели на тако важном положају и да ће Чарнојевић успети својим угледом, именом и пореклом да утиче на њих.⁵² Прве реакције поводом грофовог наименовања биле су позитивне. Чак су и „Србске новине“ тоном опрезног одушевљења преносиле ову вест. Кад се, међутим, након пар дана искристалисала позиција коју је заузимао Петар Чарнојевић, а то је била позиција подршке легитимности мађарске владе и рад на смиривању Српског народног покрета, ове новине су се у најжешћем маниру обрушиле на њега. Напади почињу након Чарнојевићевог „Прогласа српском народу“, којим је позивао на смиривање страсти и након забране одржавања народног сабора у Новом Саду. Од тог тренутка се на њега бацају клетве, а он се назива „изродом“, „назови Србином“ итд. Исту емоцију преноси

и цртеж бр. 7, који би се тешко могао назвати карикатуром, јер на њему нема ничег карикатурног, нити смешног. Приказан је патријарх Арсеније Чарнојевић како излази из гроба и проклиње ужаснутог грофа Петра Чарнојевића, док га два демона, обучена у његово одело, вуку према вешалима. Испод илустрације је текст: *Блажени Пајријарх Арсеније Чарнојевић, устаје из гроба, проклињући свој њомка: „Недостойни њомче моја њлемена, изроде Србства, нек' ти сајана твоју њојану душу изчуја!“*

Забранивши сабор у Новом Саду, али не успевши да спречи онај који је био одржан у Сремским Карловцима, мађарска влада је желела да понуди алтернативу овом народном скупу и да у сопственој режији организује једно бенигније окупљање, које би требало да задовољи Србе из Угарске. У ту сврху је заказан сабор у Темишвару 27. јуна (15. јуна по старом календару), који би био чисто црквеног карактера. Српски народни покрет је на овај сабор гледао као на оружје мађарске владе, којим би се српско национално питање свело на ниво верских размирица, а истовремено би се дезавуисале одлуке са Мајске скупштине. У „Србским новинама“ су, из броја у број, упозоравали читалаштво на намере организатора темишварског сабора и осуђивали све оне који су најављивали своје учешће у њему. Разни дописници београдских новина су, у драматичном тону, агитовали против темишварског сабора: *У Темишвару неће бити српски народни сабор, неће бити мађарска за Србе касајница, на коју ће се многи комисари с фрајмонима и шинијерима сјести ... Тебе њак њосле Боја, њрва и највећа светињо моја – српски роде, и вас Србље заклињем, и њреклињем оним, штиа вам је најсветије, да сваки онај одма њолуди, кад њомисли да у Темишвар иде на народни сабор. Проклетш сваки онај који би за темишварски српски народни сабор једној корака учинио, ноје му се окамениле а уста му вечињо занемала.* У истом духу је урађена и карикатура бр. 8. На њој је приказана сцена са замишљеног сабора: за овалним столом седе српски високи представници мађарске власти – Сава Вуковић, владика Пантелејмон Живковић,⁵³ Петар Чарнојевић, Исидор Николић (тада на функцији секретара у будимском палатинату). Сви су карикатурани, издеформисаних тела и са истакнутим атрибутима мађарства. Њихово карикирање је продубљено текстом који сваки од њих изговара. Тако нпр. Чарнојевић изговара: *Ја морам српски војвода*

бити, и Срби су онда њодамном срећни, ако се мађарштинине њриме. Сва четворица су конопцем привезана за лустер (посебно се истиче Николић, око чијег огромног носа је привезан канап), на којем висе минијатурни представници мађарске владе. Они су, такође, приказани са предимензионираним атрибутима мађарства (чизме, луле и др.) и изговарају бесмислице: *Иљен бркови и мамузе; Мађарски бркови избавили Мађара од њројасији.* Испод стола вири Стеван Зако, са главом пуном чворуга, чиме се подсећа на догађај који се одиграо у Старом Бечеју приликом одржавања локалне скупштине 26. априла. Стеван Зако, угледни поседник, одбио је да прочита нове мађарске законе на српском језику рекавши да они који желе законе на српском треба да иду преко Саве. То је испровоцирало присутне Србе. Они су Заку претукли, а потом започели побуну, која је попримила озбиљне димензије и класни карактер.⁵⁴ Карикатуру употпуњује цртеж вешала које је Чарнојевић припремио за Србе, затим један мађарски целат и један забринут Србин, који са стране посматра и изговара: *Тешко Србима и њиховој народности на њом сабору.* Испод илустрације је текст *Мађарски или њелатски сабор одржаће се у Темишвару 15 јуна њ. њ.* Ко има воље нек зајовега доћи, а изнад лустера са којег висе мађарски министри – *Високи мађарски министријум.*

Неке од карикатура се нису односиле на конкретан текст или догађај; поједини цртежи су, чини се, били само инспирисани текстовима из новина. Тако нпр. карикатура бр. 9 изгледа као да ју је Аврамовић нацртао након што је прочитао бр. 34 „Србских новина“, од 27. априла 1848. У овом броју, који је изашао уочи Мајске скупштине, између осталог се призивају Бог и Правда, који су на страни српског народа, јер *Бој је сам њројив свакој народа, који хоће да удручава њрава другој народа, а исто тако – с киме је њравда, онај њре ил' њосле мора бити њобедишељ.* Мало даље, у једном другом тексту из истог броја, читаоци се детаљно упознају са историјатом српских „Привилегија“ и односом Срба са Леополдом Првим. Централно место на овој карикатури заузима цар Фердинанд. До њега стоји цар Леополд, који излази из земље, пружа му свитак на којем пише *њпривилејије* и изговара: *Ово су њрава цару верних Срба.* Руку цара Фердинанда којом преузима „Привилегије“ вуку три карикатурна Мађара (један је обележен као Кошут, а други као Баћањи) – помоћу

нацака (секире), желећи да му преотму свитак. Они толико снажно вуку да је секира напукла. Испред цара Фердинанда клече рањени српски војници и моле за помоћ, док се у десном делу цртежа одвија сукоб са Италијанима. Иза цара је нацртана Правда, која изговара текст: *Погај Србима, њравда ти налаже*. Изнад Правде је нацртан Бог, који каже: *Што је њраво и мени је драго*. Испод композиције пише: *Блаженој сјомена цар Леополд, на њлас Српској Народа из проба устојаје, њрејоручивајући свом наследнику Благородном и Милостивом Цару Фердинанду свој завет и уговор са Српским Народом*.

По композицији, на ову карикатуру подсећа карикатура бр. 10. Централно место на њој такође заузима цар Фердинанд; са леве стране су Мађари, испред њега српски граничари, а са десне стране Италијани. Цар једном руком пружа печење Мађарима, а другом ланце Србима. Један Мађар за то време поткопава царски престо, док Срби ратују са Италијанима. Испод Мађара стоји текст *Мађаром за њојкојаване*, а испод граничара – *Србском Граничару за одбрану њресјола*. Нема сумње у то да је ова карикатура настала након хладног пријема на који је српска депутација наишла на царском двору у Инзбруку. Тада је почела и отворенија кампања за отказивање послушности цару, спровођена међу граничарима, ради одбране српских интереса уместо жртвовања сопствених живота у сукобима са Италијанима.

За три преостале карикатуре тешко је прецизирати када су нацртане, пошто су теме представљене на њима исувише опште да би нам могле указати на тренутак у којем су настале. На првој карикатури (бр. 11), приказана је сцена заседања мађарске владе. Сви чланови владе су идентични, без икаквих индивидуалних специфичности. Сви су карикирани коришћењем мађарских атрибута (бркова, луле, оцила и дуванкесе, чизме, фокоша...), а и пијани су, о чему сведоче разбацане флаше ракије. Испред пијаних и злих министара леже млади и несрећни људи у оковима, који представљају разне потлачене народе – Словаке, Србе, Русине и Влахе. Ефекат цртежа појачава и натпис који стоји изнад сцене: *Правдољубиви и најзнаменијији министријум на свейу*.

Друга карикатура (бр. 6) спада у оне „антимађаронске“ карикатуре у којима се нападају и дифамирају сви који су стали уз нову мађарску владу. На њој су мете Сава Вуковић, најомраженија личност у

овим цртежима, али и у „Србским новинама“, Димитрије Рогулић, иришки племић и жупанијски чиновник, као и истакнути представник мађарске власти у Срему, и сомборски племић Стеван Зако. Њих тројица плешу у мађарским чизмама и узвикују *Иљен Кошут мађар ембер*, док им добошем даје ритам један Мађар. На левој страни цртежа је приказан демон, који држи на узици сва три „мађарона“ и изговара: *Док је оваквих издајница, дошле је њаволу добро*. Испод карикатуре је текст: *Изроди српства њтрају ѡшанца керевица*.

Трећа карикатура (бр. 12) штампана је у формату већем од осталих (мада димензије варирају и код осталих карикатура). Она се, заправо, састоји од четири мања, међусобно повезана, цртежа. Испод сва четири цртежа се налази текст који их објашњава: *Мађари на свом њечашу изрезаше да је краљ Мађарски и краљ од Србије, Босне и Јерусалима!* Могуће је да се мисли на мађарски грб на којем су истакнуте све земље које по историјском и наследном праву припадају мађарској круни. Србија и Босна су, у одређеном периоду средњег века, биле у вазалном односу према мађарском краљу, а наследно право на Јерусалим је потпало под мађарску круну преко династије Анжу, која је право на Свету земљу стекла у доба крсташких ратова.

На првој слици је приказана жена са царским инсигнијама – алегорија Србије, која мачем иде на Кошута говорећи: *Изроде азијатски! Сјан ојлегај мача зеленоја*. Кошут, на чијој мамузи стоји мађарска круна са нацаком на врху (уместо крста), дао се у бег, пололивши нацак, просувши лулу и кукајући: *Ја сам Пишша, неznam нишша, ја сам Кираљ од мамуза*. Слика испод ове приказује другу жену са мачем, овог пута алегорију Босне, која напада Баћанија уз речи: *Дршшино мађарска!* Показујући прстом на мађарску круну, која му стоји на врху брка, Баћани у бегу изговара: *Ја сам Јошка, ја сам Кираљ од брка*. Следећа слика приказује митског јеврејског краља Мелхиседека, који извлачи своју сабљу из корица и поручује Месарошу, мађарском министру војске: *Измеју светски! Сјан да њојозаш сабљу самоковку*. Месарош бежи са нацаком у руци, на чијем се врху налази мађарска круна. Он изговара: *Ја сам Јанош, ја идем у варош, ја сам Кираљ на фокош* (нацак). На последњој, четвртој слици је приказан Мађар који пада у пакао, где га, раширених руку, дочекује демон са речима: *Ево њара, без динара*. Мађар при том

забија секиру себи у главу говорећи: *Јао мађарска њамеџи!* Њему је преко груди нацртан круг, који симболише мађарски печат и на којем пише: *Краљ Мађарске, Србије, Босне и Јерусалима*. Лево од Мађара се налази Правда, која, уз речи *сваком своје*, руком уклања са печата имена – Србија, Босна и Јерусалим.

Код ове карикатуре је додатно занимљиво то што има обележја стрипа, ако стрип дефинишемо као низ цртежа повезаних заједничком нарацијом. Управо овде су приказана четири цртежа, тематски повезана у један смислени низ. То би онда ову карикатуру чинило и најстаријим српским стрипом, узевши у обзир чињеницу да се за најстарије српске стрипове узимају радови објављивани у хумористичким часописима „Змај“ и „Комарац“, који су излазили 60-их година 19. века у Новом Саду.⁵⁵

ПРОПАГАНДНА АКЦИЈА ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА У ЈУЖНОЈ УГАРСКОЈ ТОКОМ 1848.

Карикатуре Димитрија Аврамовића биле су део шире националистичке пропаганде усмерене на формирање Српског народног покрета у Јужној Угарској. Значајно је споменути да је водећи центар из којег је координисана и креирана ова пропаганда била Кнежевина Србија, а Аврамовићеве цртежи су били само део много обимније агитације, у коју су спадали штампа, леци, прогласи, па и директна, усмена акција. У Србији је тада на власти била уставобранитељска влада, на чије је деловање пресудни утицај имао министар Илија Гарашанин, прагматични политичар, креатор првог српског националног програма. Позната је чињеница да је Гарашанин знао за Димитријевићеве карикатуре, пошто их је директно споменуо у писму од 6. маја 1848. упућеном Стефану Стефановићу Тенки: *Са вашим њочишћемим писмом од 4. шек. месеца њримио сам две карикатуре које сџе ми њослани да њеџовој Свеџилосџи њредам и ја сам њо одма исџунио*. Значајно је оно што Гарашанин потом пише у истом писму: *Ви знаџе да у Срба има маџновеџа кад он воли џуџинца неџо себе и својеџа, и док Србину није оваква џуд доџила, џпреба џрабиџи да се џиџо учини; инаџе, џосле, за инаџи џрезреџе он соџсџивену џолзу и макар да је уверен о несреџним сљеџсџивама коџа му из џоџа џредсџоје. Ми овџаџи Срби имамо у џоџе нови наука, џа за џо оне онамо морамо само оџоџиџаџи*

нека иџаџу у свему, џер неџриџаџеџа и онамо досџа имаџу.⁵⁶ Ове речи објашњавају улогу коју су карикатуре имале. Садржај Гарашаниновог писма намеће питање зашто је он желео да радикализује ситуацију у Јужној Угарској и каква је била улога српске владе у формирању Српског народног покрета.

У свом „Начертанију“ из 1844, Илија Гарашанин је, заиста, имао у виду Србе из Јужне Угарске када је замишљао оквире будуће српске државе, али је сједињење са овим територијама планирао тек у другој фази – након што се уједине српске земље под османском влашћу. Међутим, када су мартовски догађаји потресли читаву Европу, од Париза до Пеште, Гарашанин се нашао под притиском своје околине, која је од њега очекивала да искористи нестабилну ситуацију у Хабзбуршкој монархији.⁵⁷ Зато се одлучио на импровизовану акцију, односно на подстицање Срба из Угарске да се изборе за територијалну аутономију, чиме би се остварио предуслов за касније уједињење са Кнежевином. Гарашанин је, такође, био свестан снажног утицаја који су Обреновићи имали међу српском националном елитом у Аустрији; знао је да ће морати да их предухитри и уставобранитељима обезбеди скривену, али водећу позицију у надолazeћем Српском народном покрету. Још у марту је српска влада ступила у контакт са Илирским покретом и Људевитом Гајем, желећи да формира заједнички фронт, а Гарашанин је и Хрвате подстицао на то да своје захтеве одмах спроводе у дело, те да не чекају на царску милост.⁵⁸ Паралелно са Хрватима, он остварује везу и са угарским Србима. Кључну улогу у томе је имао Матија Бан.⁵⁹ Он је државном саветнику Стевану Книћанину сугеришао да би требало да се умеша у предстојеће догађаје тако што би подстакао Србе у Аустрији да формирају сопствену власт и да иступе са територијалним захтевима. Све то је требало извести тако да изгледа као да је идеја потекла од Срба из Угарске.⁶⁰ Због тога, Матија Бан 25. марта одлази у Земун, Карловце и Нови Сад, где се повезује са угледним Србима, најпре са Рајачићем, и предлаже оружану борбу против Мађара, у савезу са Хрватима. Обриси ове политике почеће да се називу већ у априлу, када се заопштрава реторика и у „Србским новинама“ и кад међу становништвом почињу да се растурају Аврамовићеве карикатуре. Пре ових утицаја, политичко деловање Срба у Угарској је било некохерентно, без јединственог програма и циља. Већина

Срба је у првим данима револуције отворено стала на страну Мађара, а у Војној граници се инсистирало на присаједињењу са Мађарском. Побуне сељака на појединим жупанијским територијама нису имале никакав национални карактер, већ су биле класно мотивисане. То се може рећи и за антиклерикалне испаде у Срему, а многи припадници српске грађанске класе су поздрављали либералне промене нове мађарске владе. Улогу у подстицању Срба на побуну против нове власти имали су и многи Срби из Кнежевине, који су почели илегално да прелазе преко Дунава. Промене у понашању српског становништва регистровале су војне власти у Земуну. Оне су 30. марта извештавале о појави *домаћих и ситраних бунџија које настоје да побуне народ*, а 3. априла о томе да *ситрани и сумњиви људи илегално да народ побуне на нови усџанак*.⁶¹ Познато је да су ови људи, који су долазили из Србије, имали запажену улогу и на Мајском сабору. Када је „Србске новине“ препознао као центар антимађарске пропаганде, Теодор Павловић се огласио у својим новинама: *Не треба Србима овдашњим џако силом, џа силом раџи џроџив Мађара у лудосџи џроџовједатџи, џоџа нужџа није; Срби ће овдашњи знаџи своја џрава без крвоџролића осџураџи. Фала на џдиџоме лейџом совјетџу и извесџију џдиџоџ доџисаџеља из ове сџране, али не фала на оним силним измишленијама и једне исџе сџвари џоџревању у џри џабака и вјешџиџџ уредниџа личном вређању Србаља и Мађара*.⁶²

Импулсе за побуну против мађарске владе није емитовала само власт из Србије већ су на Српски народни покрет имали утицаја Гајеви илирци, дешавања у Хрватској, па изикола и царски двор. Не треба занемарити чињеницу да су и многи српски интелектуалци у Мађарској увидели да нова мађарска власт неће изаћи у сусрет њиховим националним захтевима⁶³ (нарочито након грубих реакција мађарске јавности на умерене пештанске пунктације), тако да је Гарашанинова, Гајева и хабзбуршка пропаганда посејана на плодно тло.

Постојао је још један значајан разлог због којег се Гарашанин уплео у дешавања у Јужној Угарској, а који се јасно назире у текстовима „Србских новина“ и у појединим карикатурама. Иако је до 1848. главна национална пропаганда уставобранитеља вођена у складу са „Начертанијем“ и била усмерена ка Босни, Црној Гори и Македонији, изненадна револуционарна дешавања у Европи нису се смела пре-

нети на национални покрет Срба у Турској јер, по мишљењу Гарашанина, није био прави тренутак, односно за то није постојала озбиљнија спољнополитичка подршка, нити економска и војна припрема. Зато би свака непромишљена акција у том правцу могла резултирати катастрофом и губљењем већ стечених привилегија, које је Кнежевина уживала у Отоманском царству. Српској влади су посебно сметали сви национални активисти који су додатно подизали већ узбуркану атмосферу у Србији. Како се чинило да ће устанак избити најпре у Београду, српска влада је одлучила да ову плиму националног усхићења, која је претила да прерасте у оружани сукоб са Турском, усмери против новоформиране мађарске државе. Осим тога, Кнежевина Србији је као сусед више одговарала постојећа, трома и нестабилна Аустрија него млада, амбициозна и јака Мађарска.⁶⁴ Када је, на крају, постало очигледно да ће до сукоба Срба и Мађара заиста доћи, Гарашанину то, изгледа, није причињавало задовољство, што се види из његовог писма Стојану Симићу: *Мноџо смо расуђивали о џредлоџу, који нам џредлаџеџе за оно-сџране Србе, и закључили смо џакоће да се мора оним џудима сваџојаџ џомаџаџи, јер џризнаџи се мора, да смо их ми највише и навукли на оваџо оџасан џоџухваџи*.⁶⁵

ЗАКЉУЧАК

Као носиоци вишеструких информација, два-наест политичких карикатура које су у поседу Музеја Војводине несумњиво представљају занимљиву колекцију, велике музеолошке вредности. Оне нам, најпре, приказују знаменитог српског сликара Димитрија Аврамовића из новог угла, осветљавајући национално-активистичку димензију његовог деловања. Њихов значај додатно повећава чињеница да су у питању најстарије данас познате српске политичке карикатуре. Са друге стране, као историјски извори, оне употпуњују разноврстан пропагандни материјал (штампу, плакате, летке, заставе) који је пресудно утицао на „буђење народа“ у 1848. Анализом појединачних приказа се намеће закључак да је главна улога карикатура била да својим садржајем сликовито испрате и појачају политичке поруке емитоване из Кнежевине Србије, али су, поред тога, несмотрено доприносиле дугорочном процесу изграђивања и учвршћивања националних стереотипа, као и заостривању разлика међу становништвом. Нелагода

коју у посматрачу данас побуђују Аврамовићеве цртежи произилази из несклада између грубих и агресивних порука које они шаљу и једне хуманизоване и углачане слике о револуционарној и националноослободилачкој 1848. години, како су је представили и однеговали национална историографија и сећање. Зато нам овакви извори омогућавају да откријемо онај ружни, потиснути тренутак, својствен свим националним покретима, до којег је долазило

приликом преласка националне идеологије из елитно-културне у масовну и политичку фазу. Уочене неусклађености такође позивају на преиспитивање давно уврежених наратива и подстичу на трагање за новим, димензионалним, али реалним интерпретацијама. У сваком случају, Димитријевићеве карикатуре данас представљају првокласно, мада горко, сведочанство о једном бурном и драматичном моменту из историје ових простора.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Миша Димитријевић (1846–1890). Као стипендиста Текелијанума је завршио право у Пешти. Више пута је био секретар Уједињене омладине српске, где је остварио блиску сарадњу са Светозаром Милетићем. Од 1879. до 1886. године је био народни посланик у Српском црквеном сабору у Сремским Карловцима, а био је и председник Књижевног одељења Матице српске. Након распада Милетићеве Српске народне странке, он постаје вођа огранка Српске либералне странке у Војводини. Као новинар је радио у листу „Застава“ и „Српском колу“, а покрене и сопствени лист „Браник“, у којем је био и главни уредник. Због новинарских полемика, које су добиле лични карактер, 4. јануара 1890. га је убио Јаша Томић, тадашњи уредник листа „Застава“ и политички опонент.
- ² Колекцији Музеја припада још једна карикатура, која није обухваћена овим радом јер је, иако припада истом аутору, настала пар година касније, па излази из контекста дешавања које је овде изложено. У питању је, заправо, додат за лист „Шумадинац“, који садржи две мање карикатуре уз неколико сликовних ребуса (нап. аут.).
- ³ *Enciklopedija likovnih umetnosti*, 3, Zagreb, 1964, 145–147.
- ⁴ F. Dulibić, *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*, Zagreb, 2009, 12–14.
- ⁵ Исто, 15.
- ⁶ *Enciklopedija likovnih umetnosti*, 3, 146.
- ⁷ F. Dulibić, n. d., 47–48.
- ⁸ Исто, 13.
- ⁹ Исто, 43.
- ¹⁰ В. Симић, *За љубав ошарибине*, Нови Сад, 2012, 318–319.
- ¹¹ М. Коларић, „Прве политичке карикатуре код Срба“, *Зборник Матице српске. Серија друштвених наука*, 6, Нови Сад, 1954, 156.
- ¹² Исто, 160.
- ¹³ Исто, 161.
- ¹⁴ Н. М. Симић, „Покушај реконструкције библиотеке сликара Димитрија Аврамовића“, *Зборник за друштвене науке*, 11, Нови Сад, 1955, 138–139.
- ¹⁵ Љ. Константиновић, *Графика 19. века као историјски извор*, Београд, 1985, 26.
- ¹⁶ Л. Мирковић и Д. Петровић, „Димитрије Аврамовић“, *Зборник Матице српске. Серија друштвених наука*, 5, Нови Сад, 1953, 48.
- ¹⁷ П. Васић, *Димитрије Аврамовић*, Београд, 1970, 9.
- ¹⁸ Л. Мирковић и Д. Петровић, n. d., 49.
- ¹⁹ *Енциклопедија Новог Сада*, 1, Нови Сад, 1993, 52.
- ²⁰ П. Васић, „Прилози за живот и рад војвођанских уметника“, *Научни зборник Матице српске. Серија друштвених наука*, 2, Нови Сад, 1951, 112–113.
- ²¹ Двадесети век је донео нове, модерне правце у уметности, који нису били гадљиви на ликовне поступке до тада својствене само карикатури. Те промене су утицале на опадање интересовања уметника за карикатуру и препуштање ове дисциплине аматерима. F. Dulibić, n. d., 57.
- ²² Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја у 19. веку*, Београд, 2006, 15.
- ²³ Исто, 18.
- ²⁴ Исто, 23.
- ²⁵ Ч. Попов, *Грађанска Европа*, 2, Нови Сад, 1989, 208.

²⁶ Важно је нагласити да се у Угарској појам „natio“ или „populus hungarica“ односио искључиво на мађарско племство, које је представљало правну, а не класну категорију.

²⁷ Z. Đere, *Mađarski i srpski nacionalni preporod*, Novi Sad, 2009, 204.

²⁸ *Српски биографски речник*, 1, А–Б, Нови Сад, 2004, 809–810.

²⁹ М. Коларић, н. д., 158–159.

³⁰ Ј. Игњатовић, *Мемоари*, Београд, 1966, 145.

³¹ Цитирано према: *Србске новине*, 25. 6. 1848.

³² У мађарском хумористичком часопису „Charivari“ постоји неколико карикатура са темом Србобрана, али оне потичу из августа и септембра 1848. и немају пропагандни карактер. Тад су се сукоби већ распламсали, а пропаганда је уступила место војној акцији.

³³ *Србске новине*, 25. 5. 1848.

³⁴ *Оне се одликују финим цртањем, вишим фигурама и општом саширом ... Њихова садржинска чистљивост је јасна и блиска народу, што је разумљиво обзиром на њихову намену.* З. Јанц, *Слика српска карикатура и сатира*, Београд, 1968, б. 6. *Литграфисане карикатуре нису цртачки уједначене. Неке њоказују аналомске омашке. Код других се ојажса више тежња са илустративношћу нејо за цртачком прецизношћу. Неке су карикатуре рађене линеарно, док је на другим уочљива брџа да се сенкама и контурасима јосијине моделаија и иласијности.* В. Краут, *Историја српске графике од 15. до 20. века*, Горњи Милановац, 1985, 123.

³⁵ F. Dulibić, n. d., 37.

³⁶ Н. Макуљевић, н. д., 212–215.

³⁷ М. Ристовић, *Црни Пећар и балкански разбојници*, Београд, 2003, 10.

³⁸ Н. Макуљевић, н. д., 135.

³⁹ О томе видети: А. Kolak, „Između Europe i Azije: Hrvati i Mađari u propagandnom ratu 1848/49“, *Povjesni prilozi*, 34, Zagreb, 2008, 175–192.

⁴⁰ С. Гавриловић, „Јован Суботић у Српском народном покрету 1848–1849“, *Зборник Матице српске за историју*, 58, Нови Сад, 1998, 55–73.

⁴¹ *Србске новине*, 6. април 1848.

⁴² Теодор Павловић (Карлово – Драгутиново, Банат, 1804–1854). После завршених студија у

Пожуну био је адвокатски писар код мађарског и српског књижевника Михаила Витковића. До 1834. је био уредник „Летописа Матице српске“; затим је основао и уређивао „Српски народни лист“. Од 1837. до 1841. је поново уређивао „Летопис“; поред тога је издавао и уређивао „Српске народне новине“ (1836–49) и алманах „Драгољуб“ (1845–47). Једна је од утицајнијих личности у културном и политичком животу Срба у Војводини пред 1848. Многе књижевне политичке личности тога времена успео је да окупи око часописа и листова које је уређивао и подстиче их на сарадњу. Пропагирао је идеје панславизма. *Енциклопедија Југославије*, 6, 447.

⁴³ Б. Ковачек, *Срби у Пећини марта 1848*, Будимпешта, 2000, 31–35.

⁴⁴ *Србске новине*, 9. 4. 1848.

⁴⁵ *Србске новине*, 13. 4. 1848.

⁴⁶ Константин Богдановић (1811–1854). Рођен је у Руми. Гимназију је завршио у Карловцима и Сегедину, у којем је студирао и филозофију. Потом студира права у Пећти и Братислави. Након завршетка студија ради као адвокат у Руми – до 1842, када прелази у Србију, где ступа у државну службу – као секретар Државног савета. Сарађивао је са Павловићевим „Сербским народним новинама“ и „Сербским народним листом“, за које је писао извештаје из Србије. Са свргнутим кнезом Михајлом прелази у Нови Сад, где се враћа адвокатури. У Пећти покреће „Вестник“ (1848), који након 21. броја издаје у Новом Саду, па у Сремским Карловцима. У току 1848/49. године је био посланик Руме на Сабору у Загребу, први секретар Јосифа Рајачића, изасланик у Бечу и члан Ликвидационе комисије у Темишвару. Након 1849. се поново враћа адвокатури. До смрти живи у Новом Саду. Написао је више чланака из књижевности, историје и друштвених наука. Сматран једним од најобразованијих Срба из Угарске тога времена.

⁴⁷ *Србске новине*, 13. 4. 1848.

⁴⁸ П. В. Крестић, *Изабрани текстови Теодора Павловића*, Београд, 2007, 26–27.

⁴⁹ Сава Вуковић (1811–1872), мађарски племић, унук истоименог племића и српског

добротвора. Као млад се прикључује мађарским либералним круговима. Постаје велики жупан Тамишке жупаније од 1843, а од 1848. представник је либералне опозиције на Угарском државном сабору. Након избијања устанка постављен је на положај комесара за подручје Баната, а касније је именован за владиног комесара за Јужну Угарску. Од 2. маја 1849. до слома мађарске револуције је био министар правде, а потом бежи у емиграцију у Лондон. У земљу се враћа 1866. и учествује у раду сабора, као представник Бачке жупаније. Био је један од истакнутијих чланова политичке струје која се противила склапању нагодбе са Аустријом. Разочаран у држање неких својих сабораца, поново одлази у Лондон 1972. и више се не враћа у Угарску.

⁵⁰ *Србске новине*, 20. 4. 1848.

⁵¹ *Србске новине*, 20. 4. 1848.

⁵² Гроф Петар Чарнојевић заправо није директни потомак патријарха Арсенија. Његов чукундеда је био дете из првог брака Ане Ковањи и Ранка Сировице. Тек након његове смрти се Ана удаје за Арсенијевог сестрића Михајла Чарнојевића, који је адоптирао њену децу из првог брака.

⁵³ Владика Пантелејмона су „Србске новине“ оптуживале за колаборацију из интереса са мађарском владом. Он је у априлу, у јеку национално-класних сукоба у Банату,

прогласом позивао Србе да се смире и стао у одбрану спахија и њиховог иметка. D. Popović, *Srpski pokret u Vojvodini i buna 1848–1849*, Novi Sad, 2009, 63.

⁵⁴ С. Гавриловић, *Срби у Хабсбуршкој монархији (1792–1849)*, Нови Сад, 1994, 65.

⁵⁵ S. Draginčić i Z. Zupan, *Istorija jugoslovenskog stripa*, Novi Sad, 1986, 6.

⁵⁶ Г. Јакшић, *Прејиске Илије Гарашанина*, 1, Београд, 1950, 146–147.

⁵⁷ На акцију су га подстицали припадници пољске емиграције, капућехаја из Цариграда Константин Николајевић и српски незванични агент из Париза Јован Марјановић, који је сматрао да би Србија могла од „недејствовања умрети“. Z. Đere, n. d., 404.

⁵⁸ М. Екмечић, *Стварање Јуџославије*, 1, Београд, 1989, 511–512.

⁵⁹ Матија Бан (1818–1903), писац, политичар, публициста, ангажовани панслависта. Био је главни агитатор и агент Илије Гарашанина, у чије је име учествовао у многим тајним мисијама.

⁶⁰ Z. Đere, n. d., 454.

⁶¹ L. Čelap, *Zemun u srpskom pokretu*, Novi Sad, 1960, 16, 20.

⁶² Z. Đere, n. d., 456.

⁶³ М. Екмечић, n. d., 501–502.

⁶⁴ Z. Đere, n. d., 447.

⁶⁵ Г. Јакшић, n. d., 170.

ЛИТЕРАТУРА

Извори

Збирка *Револуција 1848–49*, Музеј Војводине.

Јаков Игњатовић, *Мемоари*, Српска књижевна задруга, Београд, 1966.

Гргур Јакшић, *Прејиска Илије Гарашанина*, 1, Научна књига, Београд, 1950.

Петар В. Крестић (прир.), *Изабрани текстови Теодора Павловића*, Историјски институт, Београд, 2007.

Србске новине, Београд, 1848.

Монографске публикациије

Павле Васић, *Димитрије Аврамовић*, САНУ, Београд, 1970.

Жак Годшо, *Револуције 1848*, Нолит, Београд, 1987.

Slavko Draginčić i Zdravko Zupan, *Istorija jugoslovenskog stripa*, Forum, Novi Sad, 1986.

Franjo Dulibić, *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*, Leykam International, Zagreb, 2009.

Zoltan Đere, *Mađarski i srpski nacionalni preporod*, VANU, Novi Sad, 2009.

Милорад Екмечић, *Стварање Јуџославије 1790–1918*, 1, Просвета, Београд, 1989.

Загорка Јанц, *Стара српска карикаатура и сатира*, Музеј примењене уметности, Београд, 1968.

Божидар Ковачек, *Срби у Пешићу марта 1848*, Самоуправа Срба у Мађарској, Будимпешта, 2000.

Љиљана Константиновић, *Графика 19. века као историјски извор*, САНУ, Београд, 1985.

Вања Краут, *Историја српске графика од 15. до 20. века*, Дечије новине, Горњи Милановац, 1985.

Петар В. Крстић, *Пречани и Шумагинци*, Историјски институт САНУ, Београд–Нови Сад, 1996.

Василије Ђ. Крстић, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Матица српска, Нови Сад, 1980.

Ненад Макуљевић, *Уметности и национална идеја у 19. веку*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2006.

Чедомир Попов, *Грађанска Европа, 2*, Матица српска, Нови Сад, 1989.

Đaka Porović, *Srpski pokret u Vojvodini i buna 1848–1849*, Prometej, Novi Sad, 2009.

Милан Ристовић, *Црни Петар и балкански разбојници*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2003.

Владимир Симић, *За љубав оцазбине: љубавиоци и љубавиоцизми у српској култури 18. века у Хабзбуршкој монархији*, Галерија Матице српске, Нови Сад, 2012.

Lazar Čelar, *Zemun u srpskom pokretu*, Матица српска, Novi Sad, 1960.

Чланци и расправе

Павле Васић, „Димитрије Аврамовић и његово доба“, *Летопис Матице српске*, књ. 406, св. 4, Матица српска, Нови Сад, 1970, 415–426.

Павле Васић, „Прилози за живот и рад војвођанских уметника“, *Зборник Матице српске. Серија друштвених наука*, 2, Матица српска, Нови Сад, 1951, 112–119.

Павле Васић, „Војвођански сликари у Србији (1817–1850)“, *Научни зборник Матице српске. Серија друштвених наука*, 1, Матица српска, Нови Сад, 1950, 93–109.

Славко Гавриловић, „Јован Суботић у Српском народном покрету 1848–1849“, *Зборник Матице српске за историју*, 58, Матица српска, Нови Сад, 1998, 55–73.

Arijana Kolak, „Između Europe i Azije: Hrvati i Mađari u propagandnom ratu 1848/49“, *Povijesni prilozi*, 34, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008, 175–192.

Миодраг Коларић, „Прве политичке карикатуре код Срба“, *Зборник Матице српске. Серија друштвених наука*, 6, Матица српска, Нови Сад, 1954, 156–161.

Лазар Мирковић и Душан Петровић, „Димитрије Аврамовић“, *Зборник Матице српске. Серија друштвених наука*, 5, Матица српска, Нови Сад, 1953, 48–67.

Ненад М. Симић, „Покушај реконструкције библиотеке сликара Димитрија Аврамовића“, *Зборник за друштвене науке*, 11, Матица српска, Нови Сад, 1955, 136–140.

КАТАЛОГ

Слика 1.

Карикатура *Јован Суботић, јуначки њевац*

Аутор: Димитрије Аврамовић.

Време настанка: март–април 1848.

Место настанка: Београд.

Радионица: Књажевска државна штампарија.

Материјал и техника: папир; литографија.

Димензије: 18,5 цм х 25,5 цм.

Збирка: Револуција 1848–49.

Музеј Војводине, инв. бр. 6182

Слика 2.

Карикатура *Мађари иду на Београд*

Аутор: Димитрије Аврамовић.

Време настанка: март–април 1848.

Место настанка: Београд.

Радионица: Књажевска државна штампарија.

Материјал и техника: папир; литографија.

Димензије: 24 цм х 25,5 цм.

Збирка: Револуција 1848–49.

Музеј Војводине, инв. бр. 6183

Слика 3.

Карикатура *Павловић и Бојдановић свирају маџарца*

Аутор: Димитрије Аврамовић.

Време настанка: април 1848.

Место настанка: Београд.

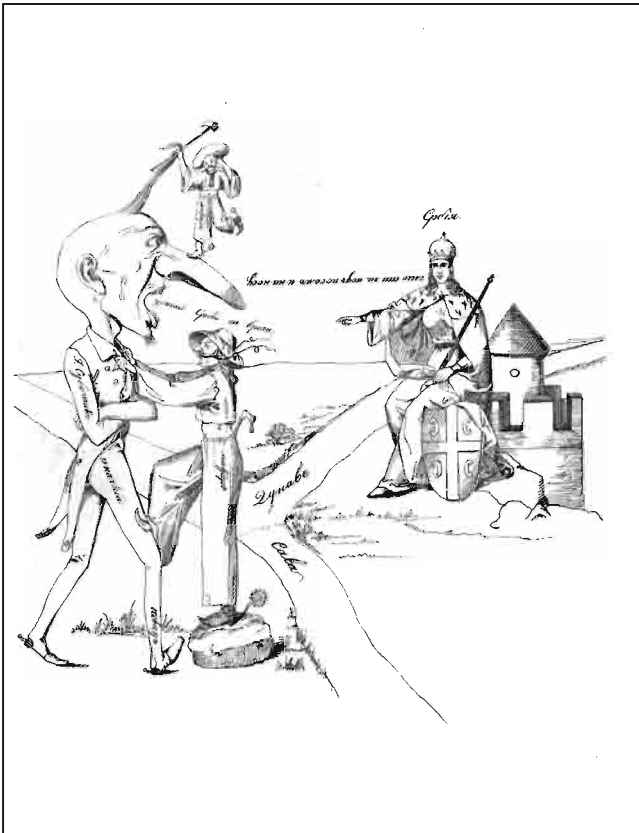
Радионица: Књажевска државна штампарија.

Материјал и техника: папир; литографија.

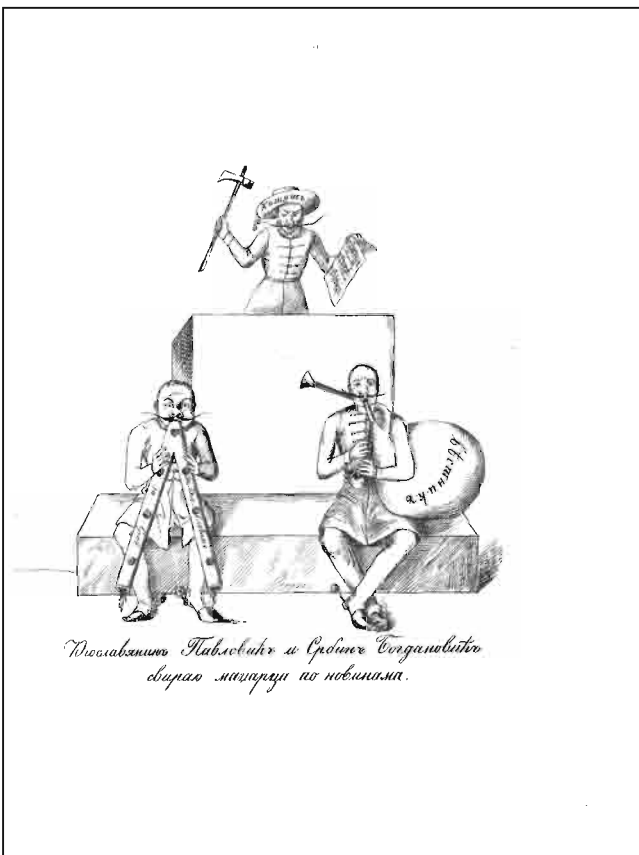
Димензије: 17 цм х 25,5 цм.

Збирка: Револуција 1848–49.

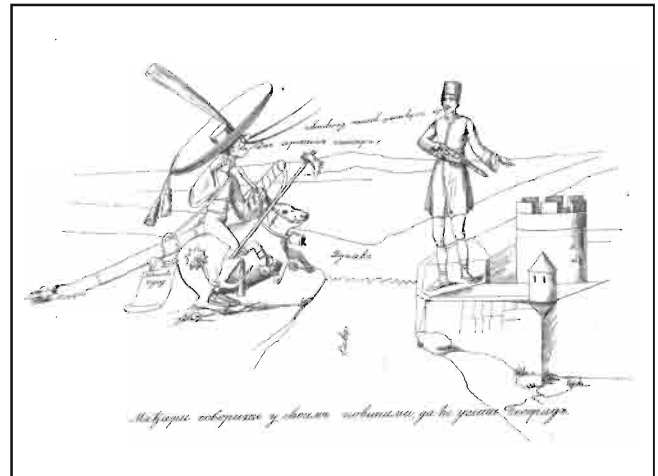
Музеј Војводине, инв. бр. 6184

Слика 1.

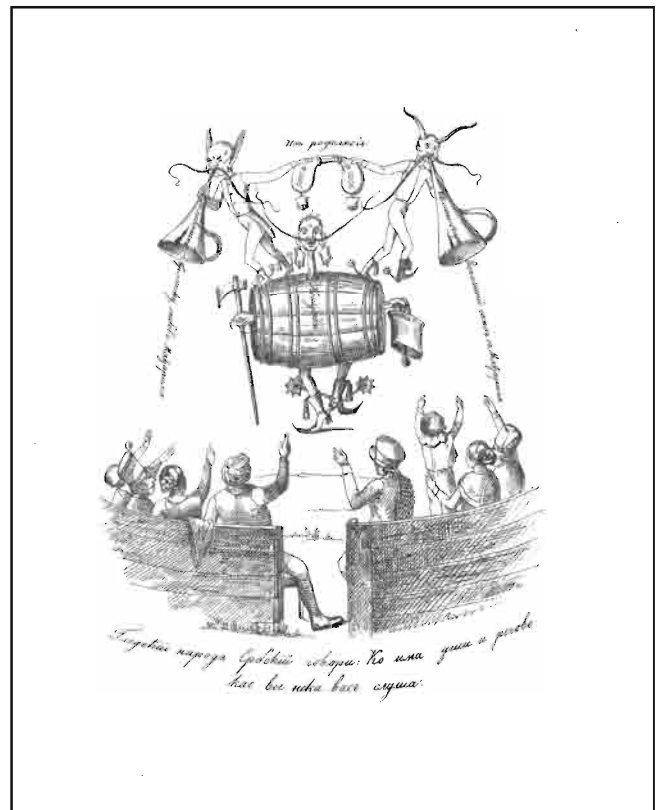

Слика 3.

Слика 4. ▼

▲ Слика 2.

Слика 5. ►

Радионица: Књажевска државна штампарија.
Материјал и техника: папир; литографија.
Димензије: 30,5 цм x 24 цм.
Збирка: Револуција 1848–49.
Музеј Војводине, инв. бр. 6189

Слика 9.

Карикатура *Цар Леополд даје „Привилегије“
цару Фердинанду*

Аутор: Димитрије Аврамовић.
Време настанка: април–мај 1848.
Место настанка: Београд.
Радионица: Књажевска државна штампарија.
Материјал и техника: папир; литографија.
Димензије: 24,5 цм x 17,5 цм.
Збирка: Револуција 1848–49.
Музеј Војводине, инв. бр. 6190

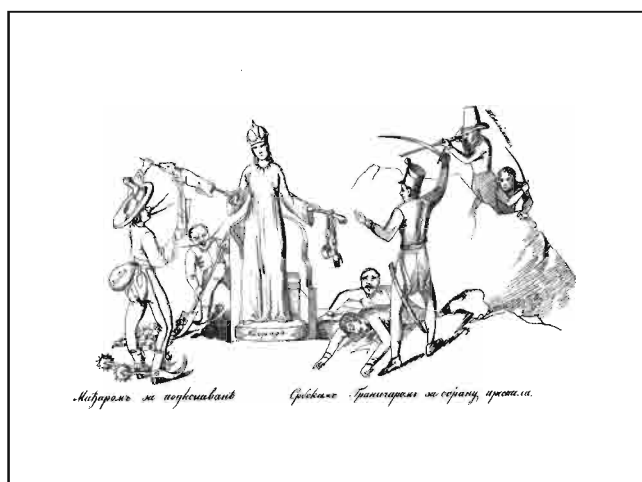

Слика 9.

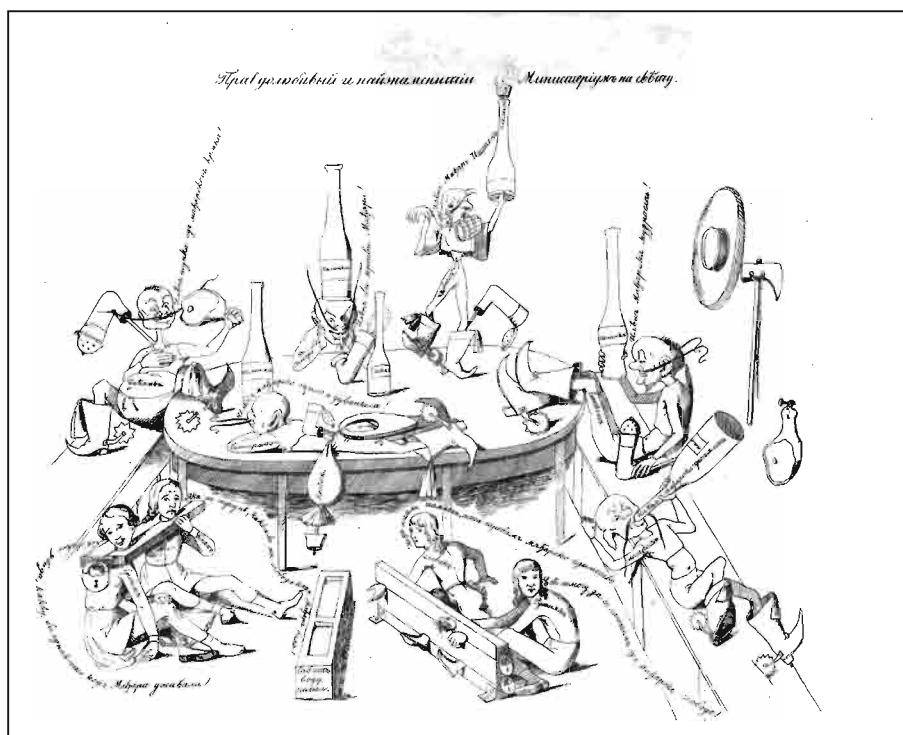
Слика 10.

Карикатура *Цар Фердинанд наирађује Мађаре*

Аутор: Димитрије Аврамовић.
Време настанка: април–мај 1848.
Место настанка: Београд.
Радионица: Књажевска државна штампарија.
Материјал и техника: папир; литографија.
Димензије: 24 цм x 19 цм.
Збирка: Револуција 1848–49.
Музеј Војводине, инв. бр. 6191

Слика 10.

Слика 11.

Слика 12.

Слика 11.

Карикатура *Високи мађарски министеријум*

Аутор: Димитрије Аврамовић.

Време настанка: април–мај 1848.

Место настанка: Београд.

Радионица: Књажевска државна штампарија.

Материјал и техника: папир; литографија.

Димензије: 29,5 цм x 25 цм.

Збирка: Револуција 1848–49.

Музеј Војводине, инв. бр. 6192

Слика 12.

Карикатура *Мађари: краљеви Босне, Србије и Јерусалима*

Аутор: Димитрије Аврамовић.

Време настанка: 1848.

Место настанка: Београд.

Радионица: Књажевска државна штампарија.

Материјал и техника: папир; литографија.

Димензије: 37 цм x 25 цм.

Збирка: Револуција 1848–49.

Музеј Војводине, инв. бр. 6193

Vojislav Martinov

POLITICAL CARTOONS OF DIMITRIJE AVRAMOVIĆ FROM THE YEAR 1848

Summary

A collection of 12 anti-Hungarian and anti-Hungarianist political cartoons, drawn by the politically-involved Serbian nationalist-romantic painter Dimitrije Avramović, can be found in the „Revolution 1848-49” collection in the Museum of Vojvodina. These cartoons were part of the political propaganda being created in the south of the Hungarian Kingdom with the intent to form a unique Serbian national front set against the newly-established revolutionary Hungarian rule. Individual analysis of the illustrations, enriched with other historical sources created in the year 1848, conveys information about the stances taken by the Serbian national option in the first months of the revolution on the territories of the Habsburg monarchy. Taking into account that Avramović’s cartoons were known to Ilija Garašanin and Prince Aleksandar Karađorđević, as well as that they were created on the territory of the Principality of Serbia and that they were disseminated along with the official journal of the Principality – “Srbske Novine”, they can also be read as a source attesting the stances of the defenders of the constitution vis-à-vis the revolutionary situation in the Kingdom of Hungary. Viewed in a wider context, the cartoons of Dimitrije Avramović are a good illustration of the beginnings of a new, more aggressive mass-political phase of nationalism, which manifested itself on this territory in 1848.